

DE TUINEN IN DE BAVO

- Auteur: Koen Vermeij
- Beeldmateriaal: Koen Vermeij
- Beeldbewerking: Studio KV627
- Eerder gepubliceerd in: De Bavokroniek
Uitgebreide versie

DE TUINEN IN DE BAVO

TUINEN in de Bavo? Jazeker, maar denkt u hierbij niet aan grasveldjes. Het woord ‘tuin’ slaat vanouds op de omheining, niet op het ingesloten gebied. Het Duitse ‘Zaun’ staat voor ‘omheining’. Ook het Engelse ‘town’ is verwant. Een ‘town’ is een ommuurde stad, in tegenstelling tot een ‘village’

3

Protestanten associeëren ‘tuin’ en ‘kerk’ welzeker met het begrip ‘dooptuin’. Inderdaad, in de Bavo is een ‘dooptuin’ die voldoet aan de eigenschap ‘omheind’. De dopelingen worden in de tuin geleid via een poortje met een z.g. ‘doopboog’ aan de zijbeuk-kant [afb.1]. Aan de zijde in het schip is de omheining onderbroken, maar de opening wordt afgesloten door een koord en bovendien bewaken twee leeuwen deze zwakke plek [afb.2]. De leeuw is bij uitstek een bewaker omdat de overlevering wil dat hij slaapt met open ogen: niets ontgaat hem. De aard van de omheining van de dooptuin is massief houten beschot. In vroeger tijden werden omheiningen vaak van wilgetenen gemaakt. Wilgen waren hier in de Lage Landen ruim voorradig

en uitermate geschikt voor vlechtwerk. Op veel afbeeldingen is deze vorm van omheining te zien, zoals hier op het miniatuur Winter uit de Très riches Heures (1415) [afb.3].

In de Haarlemse Nieuwe Kerk lijkt er sprake geweest te zijn van het plaatsen van een omheining waarin (gestyleerde) wilgetenen te zien zijn, althans, Saenredam heeft het als zodanig afgebeeld [afb.4]. In werkelijkheid is het er nooit van gekomen. Nochtans blijkt in de 17e-eeuw het verband tussen tuinomheining en vlechtwerk nog te leven.

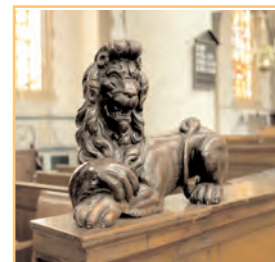
NOG EEN ANDERE ‘TUIN’ IN DE BAVO?

Wat denkt u van het koor? Geheel omheind met panelen, spijlen en smeedwerk. Bij de toegang leeuwen, vervaarlijker dan die van de dooptuin [afb.5].

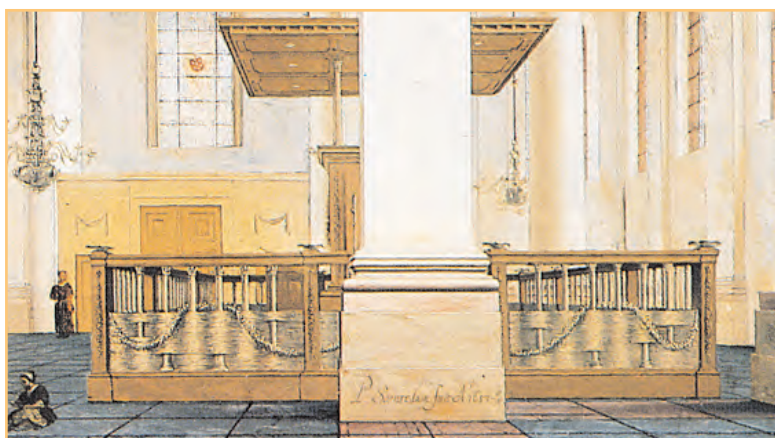
Omheiningen benadrukken het beschermenswaardige en heilige van de handelingen die binnen de omheining plaatsvinden. Beide tuinen in de Bavo zijn tot op heden ook niet zonder meer voor bezoekers toegankelijk.

1

2

4

5

DE 'HOLLANDSE TUIN'

Het bestaan van 'omheiningbehoevende' situaties is ooit ook doorgedrongen tot de heraldiek. De z.g. 'Hollandse Tuin' is een attribuut dat voorkomt op wapenschilden. In het koor treffen we op het derde dorsaal aan de zuidkant het wapen van Jacoba van Beijeren [afb.6]. We zien haar ruitvormige wapen in een Hollandse Tuin. De symboliek is: 'het gebied binnen de tuin, Holland, is mijn gebied. Daar heers ik. De omheining beschermt me.'

In het raam boven de Broodbank is nog zo'n 'Hollandse Tuin' te zien. Binnen de 'mand' zien we een dame en een leeuw gemoedelijk tesamen [afb.7]. Zoals de gevlochten omheining een symbool is, zijn ook de vrouw en de leeuw symbolen. De leeuw is de 'Hollandsche Leeuw'. Hij waakt en beschermt het territorium van de vrouw. De vrouw is de 'Hollandse Maagd' die de goede eigenschappen van het Nederlandse volk representeert, zoals nijverheid, rechtvaardigheid en plichtsbetrachting.

6

NÓG EEN 'TUIN'

Dat zijn dus vier tuinen binnen de Bavo. Maar er is er nóg een. Nu we weten dat we moeten letten op gevlochten omheining staat de oplettende bezoeker al snel stil bij het hek van de vontkapel. 'Hé, dat lijkt wel vlechtwerk!' [afb.4].

Dat is het ook, en de meester die dit rond 1430 heeft gesmeed - koud, naar men zegt, heeft hier een prachtige imitatie van een tenen scherm gewrocht [afb.8]. Nog in 17e-eeuwse publicaties blijkt dit hek als heel bijzonder te worden beschouwd. Samuel Ampzing 1628, in een boek over Haarlem, wijdt er zelfs een vers aan:

Wil iemand ook de kerk wel door en door bekijken / Die wil van 't koper.werk des Koors so haest niet wijken: / En meest het trali-werk van 't Paepsche Vont besien / Van ijser t'saem gebreyd gelijk een mat van tien.

Dirk Schrevel, in zijn boek over Haarlem uit 1648 schrijft over de doopkapel: ... en rondtom een tralie van ijser seer konstigh ghemaect op de fatsoen [manier] van een heck /...

En Pieter Saenredam beschrijft het in diezelfde tijd als een 'mande werck van yser'.

Wat deed dit 'hek', die 'mat van tenen', dat 'mandewerk' hier op deze plaats, voordat het in 1740 tot elegante afsluiting van een particulier kerkhofje transformeerde [afb.9]? Ampzing zegt het al: daar-

7

8

Wil iemand ook de Kerk wel dooz en dooz bekijken/
 Die wil van 't Koper-werk des Koors so haest niet wijken :
 En meest het trali-werk van 't Paepsche Vont besten/
 Van pfer t'saem gebzept' gelijk een mat van tien.

... van 't Paepsche Vont; en wondtom een tralie van pfer seer kon-
 strigh ghemaect op de fatsoen van een heek / en seer hoef...

achter stond het Paepsche Vont, dit was de kapel waarin gedurende de katholieke periode het doopvont stond, gedoopt werd.

Ook is het de oplettende bezoeker opgevallen dat het hek niet recht is maar twee knikken vertoont, Schrevelius benoemt dit driedimensionale effect zelfs met 'rondtom'. Waarom is dat?

We weten vrijwel zeker dat dit hek afkomstig is uit de doopkapel van de kerk die aan onze Bavo voorafgegaan is. Bavo-onderzoeker Corneille Janssen heeft uit het beschikbare archiefmateriaal opgemaakt dat de oude doopkapel veelhoekig was. Samen met het hek telde de kapel acht hoeken [afb.10].

DE SYMBOLIEK.

In de christelijke overlevering heeft het getal 8 een symbolische betekenis. De achtste dag is de eerste na de schepping, die, zoals we weten, in zeven dagen voltooid werd. Die 'achtste dag' markeert, om zo te zeggen, het begin van de eerste 'normale werkweek'. Het getal staat daarom voor 'een nieuw begin'.

Wat heeft nu dit alles - het gevlochten hek, de symboliek van het getal 8 - met het doopsel te maken?

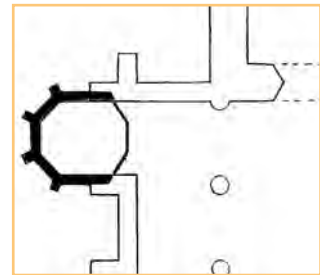
¶ Het hek zegt dat je bij binnenkomst in de doopkapel in een 'tuin' komt, en dat je daar veilig bent. Eenmaal gedoopt ben je niet langer prooi voor de duivel. Die zou je het liefst om de tuin geleid hebben, dat is: misleid hebben, langs de genade heen.

¶ De achthoekigheid van de doopkapel zegt dat je door het doopsel een 'nieuw leven' begint. In samenhang met het doopsel komt achthoekigheid veel voor. Veel doopvonten zijn achthoekig, maar ook los-staande doopkapellen zoals het baptisterium in Florence [afb.11].

In onze doopkapel komt daar nog bij dat vanaf de sluitsteen in het gewelf God zelf op de dopeling neerziet in de gestalte van de 'Salvator Mundi' -redder van de wereld - met in de linkerhand de

9

10

11

12

wereldbol, en de rechter zegenend opgeheven [afb.12]. Een bij het doopsel uitermate passende presentie.

Ik meende dat het hek van de Bavo een unicum zou zijn. Groot was mijn verassing toen ik in de Grote Kerk van Breda een soortgelijk hek aantrof. De oorspronkelijke functie ervan is niet bekend, maar dat het netjes vlechten van ijzer niet zo makkelijk is valt hier goed te zien [afb.13].

Als u eens in de kerk bent en het vlechtwerk met nieuwe ogen gaat bezien, bekijkt u dan ook de afwerking van de gewelfboog van de kapel. Nergens anders in de kerk zien we deze versiering, het lijkt dus voor de hand te liggen dat die iets te maken heeft met de functie van de kapel. Is het een symbool voor het zwerk, van waaruit de Salvator Mundi welgevallig op ons neerziet? Zijn het golfjes die symbool staan voor het doopwater, of misschien de rivier de Jordaan waarin de allereerste doop heeft plaatsgevonden [afb.14]?

Koen Vermeij, juli 2017, 2023

13

BRONNEN

Ampzing, S., *Beschyvinge ende Lof der stad Haerlem in Holland*, Haarlem 1628

Schrevelius, Th., *Harlemias,...*, Haarlem 1648/1754

Timmers J., *Christelijke symboliek en iconografie*, Utrecht 1974

Janssen, C., *De Grote- of St.Bavokerk te Haarlem*, Haarlem 1985

Schwartz, G., *Pieter Saenredam...*, SDU 1989

Wezel, G. van, *De Onze-Lieve-Vrouwekerk [...] te Breda*, Zwolle 2003

Peters, A., 'Blincken int glas zonder eynde...', *Bavoreeks* 9, 2008

14

